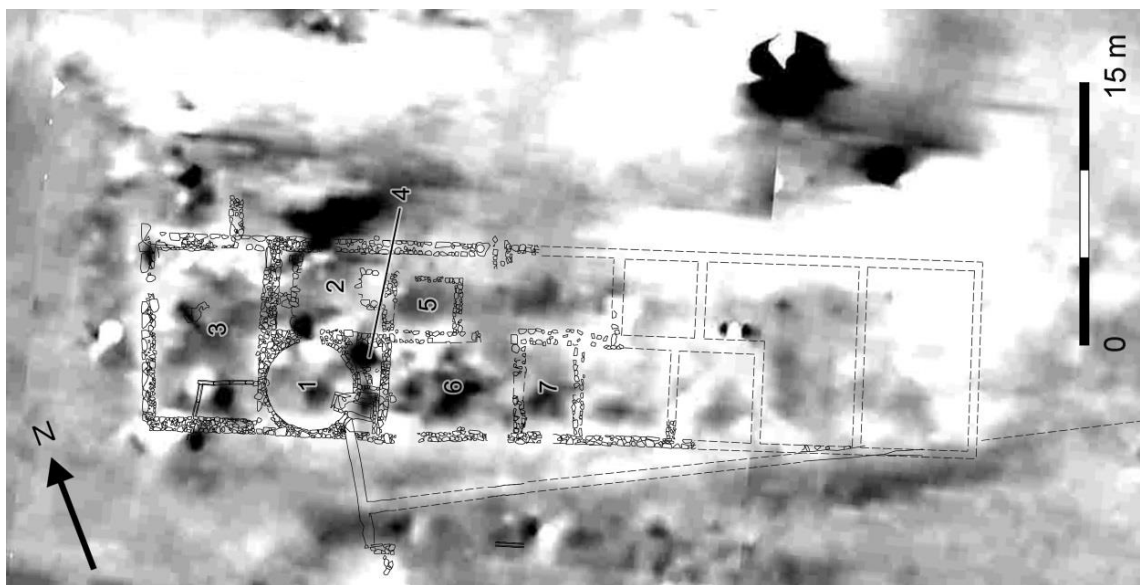

Αγία Παρασκευή Αραχαμιτών

Αναφορά εργασιών έτους 2011

Björn Forsén

Φέτος ανασκάφτηκαν ακόμα περίπου 80 τ.μ. του κτηρίου της Ύστερης Ελληνιστικής Περιόδου στην Αγία Παρασκευή¹. Αν και δεν καταφέραμε να αποκαλύψουμε την ανατολική στενή πλευρά του κτηρίου, ωστόσο τώρα ξέρουμε ότι έχει μέγεθος περίπου 45x11 μ. Τα περισσότερα δωμάτια είναι διατεταγμένα σε δύο σειρές και χωρίζονται από ένα διαμήκη τοίχο με κατεύθυνση από τα ανατολικά προς τα δυτικά (Εικ. 1). Στο τέλος όμως της δυτικής στενής πλευράς του κτηρίου υπάρχει ένα ορθογώνιο δωμάτιο (δωμάτιο 3), που εκτείνεται κατά πλάτος του κτηρίου από το νότιο μακρύ μέχρι τον βόρειο μακρύ τοίχο.

Εικ. 1. Σχέδιο του κτηρίου της Ύστερης Ελληνιστικής Περιόδου.

Συνεχίστηκαν οι εργασίες στα δωμάτια 1, 2 και 3 και επιπλέον ανασκάφτηκαν στο σύνολό τους τα δωμάτια 4 και 7. Τα δωμάτια 1 και 4 συνδέονται με λουτρικές

¹ Για τις εργασίες μας τα έτη 2006-2008 και 2010, βλ. προηγούμενους τόμους του *Αρχαιολογικού Δελτίου*, καθώς και B. Forsén, J. Forsén, T. Smekalova και E. Tikkala, “Το αίνιγμα της Αγίας Παρασκευής Αραχαμιτών», σε G. A. Pikoulas, *Ιστορίες για την αρχαία Αρκαδία. Proceedings of the International Symposium in Honour of James Roy*, Stemnitsa 2008, 223-230.

δραστηριότητες. Το δωμάτιο 1 είναι στρογγυλό και έχει μωσαϊκό δάπεδο από κεραμίδια (Εικ. 2). Από αυτό ξεκινούσε ένας ανοιχτός αγωγός υδάτων και συνέχιζε προς τα δυτικά διαμέσου του δωματίου 3. Στην ανατολική πλευρά του στρογγυλού δωματίου υπάρχει μια κόγχη, επίσης με μωσαϊκό δάπεδο από κεραμίδια. Η κόγχη εισέρχεται ελαφρώς μέσα στο στρογγυλό δωμάτιο, αλλά διαχωρίζεται ξεκάθαρα από αυτό με μια προεξέχουσα λωρίδα από τερακότα. Στο δωμάτιο 4 αποκαλύφθηκε ένας κλίβανος σε σχήμα σήραγγας με απότομο τελείωμα κοντά στην κόγχη, όπου και βρίσκονταν τα θεμέλια της καμινάδας.

Εικ. 2. Το δωμάτιο 1 με το μωσαϊκό δάπεδο από κεραμίδια και την κόγχη στα δεξιά.

Κάποιοι παραλληλισμοί μπορούν να γίνουν ανάμεσα στο δωμάτιο 1 και στο δωμάτιο G των λουτρών της Γόρτυνας όσον αφορά στον τύπο του μωσαϊκού δαπέδου από κεραμίδια και στο αποχετευτικό σύστημα². Από την άλλη μεριά, το δωμάτιο 1 διαφέρει από τα λουτρά της Γόρτυνας στο ότι δεν έχει υποδαπέδιους αγωγούς θέρμανσης. Το καλύτερο παράλληλο για τον κλίβανο του δωματίου 4 μπορεί να βρεθεί στην Ολυμπία, στο λουτρό

² Για το δάπεδο, βλ. R. Ginouvès, *L'établissement thermal de Gortys d'Arcadie* (Études Péloponnésienes 2), Παρίσι 1959, 42, εικ. 46, 49 και 87· για το αποχετευτικό σύστημα, βλ. Ginouvès 1959, 78-84, εικ. 105, 115-116.

νότια του γυμνασίου, όπου κύρια λειτουργία του κλιβάνου ήταν το βράσιμο του νερού σε χάλκινο λέβητα³.

Το δωμάτιο 2 που είναι ορθογώνιο, με διαστάσεις περ. 4,8x6,2 μ. είχε πρόσβαση από τα ανατολικά. Από το δωμάτιο 2, και ο επισκέπτης εισερχόταν στο στρογγυλό δωμάτιο και γινόταν η τροφοδοσία του κλιβάνου. Το δωμάτιο 7, στη νοτιοδυτική πλευρά του οποίου ήδη το 2007 διανοίχτηκε μικρή δοκιμαστική τομή, ανασκάφτηκε στο σύνολό του. Οι εσωτερικές διαστάσεις του δωματίου, που έχει πρόσβαση από μια πόρτα στα δυτικά, είναι περίπου 3,2x5 μ. Το μεγαλύτερο μέρος του δωματίου καθώς και τα υπόλοιπα δωμάτια που έχουν ανασκαφτεί μέχρι στιγμής ήταν καλυμμένα με ένα στρώμα κεράμων από την οροφή που είχε καταρρεύσει.

Το κτήριο της Ύστερης Ελληνιστικής Περιόδου είχε κατασκευαστεί κατά τη διάρκεια του 2ου αιώνα και καταστράφηκε στα τέλη του 1ου αιώνα π.Χ. Σύμφωνα με την κεραμική (μαγειρικά σκεύη, κύπελλα, πινάκια, αμφορείς, κρατήρες κτλ.), χρησιμοποιήθηκε τουλάχιστον για την προετοιμασία φαγητού, για δημόσια γεύματα και οινοποσίες. Έχουν επίσης καταγραφεί αρκετά λυχνάρια και κατά τόπους, ιδιαίτερα στο δωμάτιο 7, αγνύθες. Δεν υπάρχει ξεκάθαρη ένδειξη για θρησκευτικές δραστηριότητες στο εσωτερικό του κτηρίου, αν και οι σφραγίδες στα κεραμίδια οροφής, πολλά τεθραυσμένα ειδώλια και οι μικρογραφίες των αγγείων υποδηλώνουν ότι το κτήριο συνδεόταν με το ιερό.

Σε κάποια σημεία καταφέραμε να φτάσουμε σε βαθύτερα στρώματα προγενέστερα του κτηρίου της Ύστερης Ελληνιστικής Περιόδου. Στο νότιο μισό τμήμα του δωματίου 7 αποκαλύψαμε κάτω από το χωματίνο δάπεδο του, άλλο ένα πολιτιστικό στρώμα γεμάτο με μελαμβαφή κεραμική που χρονολογείται από τα μέσα του 6ου μέχρι τα μέσα του 4ου αι. π.Χ. καθώς και ένα νόμισμα από τη Μεγαλόπολη που χρονολογείται στα τέλη του 360 ή του 350 π.Χ. Στο δωμάτιο 4 καταφέραμε να ανασκάψουμε βαθύτερα σε δύο δυσπρόσιτα σημεία, δίπλα στην κόγχη του δωματίου 1. Αποκαλύψαμε ένα κλειστό στρώμα που επαπτόταν με ένα άλλο μωσαϊκό δάπεδο στο επίπεδο κάτω από το μωσαϊκό δάπεδο του δωματίου 1 και προφανώς ανήκει σε πρωιμότερη οικοδομική φάση από το κτήριο της Ύστερης Ελληνιστικής Περιόδου. Αυτό το κλειστό στρώμα χρονολογείται στον 3ο αι. π.Χ. Επίσης στο δωμάτιο 2 εντοπίσαμε έναν πρωιμότερο τοίχο και ένα δάπεδο, που αποτελείται από πεπιεσμένο χώμα, κάτω από το κτήριο της Ύστερης Ελληνιστικής Περιόδου. Τα ευρήματα από αυτό το χαμηλότερο δάπεδο χρονολογούνται στα τέλη του 4ου και στις

---

³ F. Yegül, *Baths and Bathing in Classical Antiquity*, Cambridge Mass. και London 1992, 377, εικ. 475.

αρχές του 3ου αι. π.Χ. και περιλαμβάνουν για παράδειγμα ένα ασημένιο νόμισμα του Μεγάλου Αλεξάνδρου που κόπηκε μετά τον θάνατό του μεταξύ 319 και 305 π.Χ.

Σύμφωνα με τα ευρήματα των δωματίων 2 και 4 συμπεραίνουμε ότι το κτήριο της Ύστερης Ελληνιστικής Περιόδου χτίστηκε πάνω σε πρωιμότερο κτήριο, εν μέρει πάνω τους τοίχους του. Αυτό το κτήριο που κατασκευάστηκε προς τα τέλη του δεύτερου μισού του 4ου αι. π.Χ. και συνέχισε να χρησιμοποιείται και κατά τον 3ο αι.π.Χ., φαίνεται ότι είχε τον ίδιο προσανατολισμό με το κτήριο της Ύστερης Ελληνιστικής Περιόδου και πιθανόν και την ίδια λειτουργία με αυτό. Τα πρώιμα ευρήματα κάτω από το δωμάτιο 7 δεν μπορούν να συνδεθούν με κανέναν από τους τοίχους και ίσως προέρχονται από κάποια απόθεση.

Τέλος διανοίχτηκε μια ακόμα τομή έξω από το κτήριο της Ύστερης Ελληνιστικής Περιόδου, στα νότια του δωματίου 4 που αποκάλυψε την ίδια σκούρα απόθεση που είχαμε εντοπίσει ήδη κατά το 2007-2008. Αυτό το σκούρο, πλούσιο σε ευρήματα στρώμα, αρχικά πρέπει να ήταν μια τάφος που διερχόταν από τα ανατολικά προς τα δυτικά, λίγα μέτρα προς τα νότια του κτηρίου της Ύστερης Ελληνιστικής Περιόδου, το οποίο αργότερα εσκεμμένα είχε γεμιστεί με τεθραυσμένη κεραμική, άλλα ευρήματα και υπολείμματα τροφών.

Μέρος των κεράμων του κτηρίου της Ύστερης Ελληνιστικής Περιόδου έφερε σφραγίδες. Τα θραύσματα που έχουν βρεθεί ανήκουν σε δύο διαφορετικές, αρκετά μακροσκελείς σφραγίδες. Η πρώτη σφραγίδα έχει διαστάσεις 31x3,8 εκ. και αποτελείται από 19 γράμματα. Μια σφραγίδα τέτοιου τύπου διασώζεται ακέραιη ενώ αντίστοιχου τύπου δείγματα σφραγίδας σώζονται σε περισσότερα από δέκα θραύσματα. Τα γράμματα είναι μόνο αχνά αναγνώσιμα και όχι όλα τους ορατά, ακόμα και στη μοναδική ακέραιη σφραγίδα που γράφει: ΑΡΤ[.]ΜΙ[.]ΣΛΥΚΟΑΤ[-]ΔΟΣ. Ωστόσο σε σύγκριση με δύο άλλες αποσπασματικά σωζόμενες σφραγίδες του ίδιου τύπου (ΑΡΤΕΜ[.]ΤΟ[.]ΛΥΚΟΑ[....] και [.....]ΟΣΛΥ[.....]), επιτυγχάνεται η πλήρης ανάγνωση, η οποία είναι: Ἀρτέμιτος Λυκοάτιδος, δηλαδή που ανήκει στην Αρτέμιδα Λυκοάτιδα.

Η δεύτερη σφραγίδα είναι πιο σπάνια. Μέχρι στιγμής έχουν βρεθεί μόνο τέσσερα θραύσματα αυτού του τύπου. Η αρχή του κειμένου μπορεί να αναπαραχθεί με τη βοήθεια δύο θραυσμάτων (ΔΕΣΠΟΙΝ... και ΝΑΣΑΚ...) που διαβάζεται Δέσποινας ΑΚ....., δηλαδή που ανήκει στη Δέσποινα ΑΚ....

Η Αρτεμις εμφανίζεται μόνο μια φορά με το τοπικό ομώνυμο επίθετο Λυκοάτις στη μικρή πόλιν του Μαινάλου Λυκόα/Λυκαία, γνωστή από την περιήγηση του Πausανία, στη διαδρομή του από Μεγαλόπολη κατά μήκος του ποταμού Ελισσώνα προς τον κάμπο και το βουνό του Μαινάλου (Πaus. 8.36.5-8). Οι σφραγίδες αποδεικνύουν αναμφίβολα ότι η

Λυκόα/Λυκαία βρισκόταν στην Αγία Παρασκευή Αραχαμιτών, γεγονός που επανακαθορίζει μέρος της αρχαίας τοπογραφίας της Αρκαδίας, καθώς συνεπάγεται ότι η κοιλάδα των Αραχαμιτών είναι ταυτόσημη με την κοιλάδα του Μαινάλου και το βουνό του Αγίου Ηλία είναι το βουνό Μαίναλο.